

JAKUB ŠLOUF: PODVEDENÁ STRANA. ZROD MASOVÉHO KOMUNISTICKÉHO HNUTÍ NA PLZEŇSKU, JEHO DISCIPLINACE, CENTRALIZACE A BYROKRATIZACE (1945 – 1948)

KAREL ŘEHÁČEK

Kouzlo nechtěného, v tomto případě posun reálného termínu vydání z deklarovaného roku 2016 na počátek roku 2018, způsobilo, že se v hodnocení nejnovější publikace pražského archiváře a historika Jakuba Šloufa vracíme vlastně proti proudu času. V ideálním případě by se totiž jednalo o souhru téměř kongeniální: v roce 2016 vyjde práce věnující se vývoji Komunistické strany Československa (KSČ) na Plzeňsku v letech 1945–1948,¹ s drobným časovým odstupem spatří světlo světa další monografie, která na tento vývoj volně naváže rekonstrukcí protikomunistické revolty z 1. června 1953, jež se v celém Československu projevila nejmarkantněji právě v Plzni.² Souvztažnost by byla zcela dokonalá a kruh by se alespoň na chvíli uzavřel. Život kolem nás ovšem ideální není, a tak se s jistou dávkou lítosti pouštím do hodnocení publikace „papírové“ starší, i když jsem měl v předložském roce na stránkách tohoto sborníku čest recenzovat jejího mladšího následovníka.³ A jsem velmi rád, že mnou recenzovaná publikace o plzeňské revoltě 1. června 1953 nebyla Jakubovou „plzeňskou“ labutí písní, jak jsem se tehdy v recenzi v obavách domníval.

Není nicméně tak důležité, kdy k vydání došlo. Podstatné je, že se na pomyslné pažbě západočeské regionální historiografie opět objevil hluboký zářez. Šloufova nejnovější monografie je ve srovnání s tou předchozí fyzicky o něco subtilnější, z hlediska obsahu se však jedná o práci, která má pro moderní dějiny našeho regionu srovnatelný, a tedy zásadní význam. Přestože se jedná o ryze faktografický text obsahující množství událostí, statistických dat či jmen, je to strhující čtení, při kterém bude vnímavějšímu čtenáři mnohdy až mrazit v zádech.

1 Šlouf, Jakub: Podvedená strana. Zrod masového komunistického hnutí na Plzeňsku, jeho disciplinace, centralizace a byrokratizace (1945–1948). Plzeň 2016.

2 Šlouf, Jakub: Spříznění měnou. Genealogie plzeňské revolty 1. června 1953. Praha 2016.

3 Řeháček, Karel: Jakub Šlouf, Spříznění měnou. Genealogie plzeňské revolty 1. června 1953. Praha 2016, 382 s. *Paginae historiae* 24/2, 2016, s. 316–319.

Šlouf pojal téma opět zešíroka, jinak to ovšem ani nešlo. V úvodní kapitole, kde se mj. zdařile vypořádal s nástinem cílů práce, provedl rovněž zevrubnou analýzu dostupné odborné literatury k tématu, především literatury regionálních autorů, z jejichž prací mohl více či méně vycházet (Vojtěch Laštovka, Karel Bartošek, Karel Pichlík, Vladimír Brichta).

První stěžejní kapitola už zavádí čtenáře do let 1918–1945, v nichž to vlastně všechno začalo. Na rozboru politické situace v meziválečné a protektorátní Plzni si autor všímá především vývoje zdejší sociální demokracie v čele s úspěšným politikem a starostou Ludkem Pikem, zevrubně analyzuje vývoj plzeňské KSČ od jejího vzniku až po úřední likvidaci strany v říjnu 1938. Velmi zajímavé je Šloufovo líčení přechodu KSČ do ilegality ještě v době republiky a výhody této skutečnosti pro pozdější komunistické odbojové aktivity, stejně tak jako popis situace po vzniku protektorátu, kdy bylo prakticky celé plzeňské vedení KSČ internováno v Buchenwaldu. A právě buchenwaldské společné zkušenosti a prožitky, navázaná přátelství i vzniklé averze či události vryté do paměti přítomných měly na poválečný vývoj plzeňské politické scény podstatný vliv.

Její charakteristice se věnuje druhá kapitola recenzované monografie. V plzeňské politice bezprostředně po skončení války dominovala KSČ, která si vytvořila a udržela silné pozice v revolučním národním výboru (RNV) a jejímž silným a charismatickým vůdcem se hned od počátku stal buchenwaldský navrátilce Josef Ullrich, pozdější předseda plzeňského místního národního výboru (MNV). V předchozím období nejsilnější sociální demokracie se z různých důvodů po válce zpět ke své předešlé slávě nedokázala vrátit: za okupace ztratila organizační zázemí, po válce se potýkala s odlivem členů, sjednocením odborů přišla o svůj tradiční vliv v závodech. Místo přítomnosti a budoucnosti se spíš zaobírala minulostí. Pozici politické „dvojky“ tak převzali národní socialisté, jejichž vliv v Plzni po válce stále stoupal.

Politický boj se rozhořel prakticky okamžitě, takže až do květnových voleb v roce 1946 probíhá vlastně permanentní předvolební kampaň, která však fakticky i po nich pokračovala dál. Celé období třetí republiky jedna předvolební megakampaň! Strany mezi sebou soupeřily různým způsobem, v případě KSČ Šlouf vyzdvihuje třeba aktivní účast členské základny na hospodářské rekonstrukci Plzně, národní socialisté akcentovali ochranu právního řádu a demokracie, varovali před možnou diktaturou, ovšem zároveň byli ochotni s KSČ spolupracovat. Publikace si všímá volební strategie jednotlivých stran a zejména úspěšné a mnohovrstevnaté taktiky KSČ spočívající v mixu masovosti a individuality a mistrného využití sdělovacích prostředků (mj. v případě rubriky s názvem „Za rámeček“ v komunistické Pravdě). V této situaci dopadly volby tak, jak nevyhnutelně musely: KSČ v Plzeňském kraji získala 44,8 % hlasů a naprosto suverénně zvítězila, především v okresech Tachov a Planá, kde pro kandidátku KSČ odevzdalo hlasy 70,45 % resp. 62,28 % voličů...⁴

4 Na Tachovsku se jednalo o nejvyšší výsledek KSČ v celém Československu. Toto na první pohled vysoké číslo ovšem (a podobně na tom byl i sousední okres Planá) ve skutečnosti znamenalo jen pár

Někdy ale vítěz automaticky nebere vše. Zjistili to i komunisté na Plzeňsku, kterým se ani přes vysoké volební zisky nedařilo podle jejich představ přebírat rekonstruované národní výbory. Velmi účinně totiž zafungovaly protikomunistické bloky, kdy se především zástupcům národních socialistů a sociálních demokratů dařilo přehlasovávat komunistické zastupitele. Tak přišli komunisté přes vítězství v Plzni o post předsedy MNV a J. Ullricha vystřídal národní socialista Karel Křepinský. Ani přes ostrou reakci KSČ se na tom nic nezměnilo a podobná taktika slavila úspěch i v dalších městech regionu. Nejdůležitějším důvodem tohoto postupu, který se celkem zřetelně odlišoval od celostátních zvyklostí, byla averze mezi plzeňskými komunisty a sociálními demokraty z minulosti. Jednoduše šlo o „*poválečné dědictví prvorepublikových tradic*“, jak zní vcelku přílehlavý podtitul jedné ze Šloufových již publikovaných prací.

Kromě událostí kolem květnových voleb sleduje zbytek kapitoly plzeňskou cestu v únoru 1948, samotný převrat a popřevratový vývoj v plzeňských politických stranách. Ten byl také typicky český a ve všech stranách tak nějak podobný: část straníků skončila ve vězeních, část se přidala k věznilům. Nejvíce se transfery členské základny týkaly sociální demokracie, která se nakonec s KSČ sloučila celá. Ale ani národní socialisté nebyli vůči vábení komunistů imunní: zatímco jeden z nejvýznamnějších západočeských národních socialistů Augustin Šíp čelil represím a probíhaly čistky v jím vedeném sokolském hnutí, další vlivný národní socialista K. Křepinský již 5. března 1948 podal přihlášku do KSČ. „*Při veškeré skromnosti se domnívám,“ nabízí se, „že mám jisté žurnalistické schopnosti. Poněvadž ideologie marxismu mi nedělá potíží, nemusíte se obávat o ideovou náplň.*“⁵ No co k tomu dodat?

Ve třetí kapitole knihy se J. Šlouf „konečně“ dostává k podstatě věci. Velmi podrobně v ní analyzuje vývoj KSČ v letech 1945–1948. Nesmírně zajímavé jsou především záležitosti týkající se mezilidských vztahů ve straně před koncem války a po ní, zejména v souvislosti se soupeřením buchenwaldské „kliky“ osvobozených politických vězňů a představitelů domácího odboje. Tyto vztahy měly klíčový vliv na formování frakcí v RNV, kde probíhal zákulisní boj, osnovaly se msty a odvety, vytvářely účelové kauzy, shromažďovaly kompromitující materiály, které se třeba následně za dramatických okolností, jakými byla kupř. smrtelná autonehoda Jindřicha Krejčíka 18. července 1945, stávaly nezvěstnými. Neudržitelná situace nakonec vyústila v zásah shora a ústřední výbor do Plzně vysílal své zkušené emisary, kteří měli nastolit pořádek. Do vývoje stranické organizace však zasahovaly i přirozené jevy, kupř. generační změny, které proti sobě stavěly „staré a osvědčené“ předválečné soudruhy a mladé rychlokvašky, z nichž mnozí už tehdy stranu vnímali jako spolehlivý výtah k moci. S tím souvisela i změna sociálního složení členské základ-

tisíc voličů, jelikož v uvedených okresech se celkový počet obyvatel s volebním právem pohyboval kolem šesti až sedmi tisíc. Relativně byl tedy tento výsledek úctyhodný, ve skutečnosti moc hlasů navíc nepřidal.

5 Šlouf, J.: Podvedená strana, s. 97.

ny, kdy postupem času a nábořem nových členů tzv. inteligence (tedy aspoň co do vzdělání) převážila nad dělnictvem. A protože se noví inteligentní mladíci i rádi nechali zaměstnat stranickým aparátem, logicky časem došlo i na nutné odtržení velké části členské základny od strany jako takové.

V předchozím odstavci popisované skutečnosti jsou velmi pečlivě zdokumentovány ve čtvrté kapitole Šloufovy práce, která se zabývá vývojem počtu a struktury členské základny KSČ. Jenom dvě čísla pro orientaci: jestliže měla v roce 1938 strana na Plzeňsku 1260 členů a k 15. dubnu 1946 jich bylo již 80 039, musela mít vážný problém. Masový nábor členů po skončení války, byť byl přece jen alespoň částečně regulovaný, nemohl stávající stranický aparát zvládnout. Prakticky ihned se proto projeví problémy s evidencí členské základny a naléhavou potřebou ji přeregistrovat. Když k této přeregistraci, která byla spojena i s očistou, došlo, nastal únor 1948, masový růst členské základny tu byl opět a v polovině června 1948 měla KSČ na Plzeňsku už 128 069 členů! A znovu došlo k vlňe očistných prověrek. Většinu těchto aktivit administroval placený stranický aparát, jemuž se v této kapitole práce autor rovněž věnuje.

Pátá kapitola se zabývá komunistickým tiskem, především plzeňskou Pravdou, a jejím vztahem ke sdělovacím prostředkům ostatních politických stran. V některých případech byly vztahy mezi redakcemi relativně korektní, v jiných tomu bylo naopak. Asi nejsložitější situace panovala mezi komunistickou Pravdou a sociálně demokratickým Novým dnem. Mezi listy padaly urážky, žaloby, ale výjimkou nebyly ani brachiálnější praktiky zastrašování novinářské a politické konkurence.

Poslední kapitola publikace se věnuje vztahu KSČ na Plzeňsku k americké armádě, resp. americkému vojenskému zastoupení na západě Čech. KSČ si vzhledem k poměrně dlouhodobé přítomnosti Američanů v Plzni a na Plzeňsku i k faktu, že se jednalo o osvoboditele, nemohla dovolit projevovat vůči nim negativní vztah, takže navenek se představitelé strany chovali loajálně. To se mj. projevovalo i aktivní účastí KSČ na politických akcích po boku zástupců USA. Koncem roku 1945 však Američané Československo opustili a s jejich odchodem došlo i k postupné změně rétoriky KSČ. I tak si však někteří představitelé strany uvědomovali, že přílišná kritika USA by mohla být zrovna v Plzni škodlivá. Razantní vyjádření KSČ na téma Američanů se tak ve velkém a nahlas začala objevovat až po únoru 1948. Ti, kdo se obávali reakcí veřejnosti, měli pravdu: plzeňské obyvatelstvo bylo na téma Američanů výrazně citlivé a komunisté to pocítili již v květnu 1948, ale zejména v červnu 1953.

V závěru práce autor sumarizuje výsledky svého výzkumu. KSČ na Plzeňsku byla podle něj mj. i kvůli vzájemným vztahům se sociální demokracií a k přítomnosti Američanů v regionu ve specifické situaci, odlišné od většiny Československa. Přesto Šlouf dochází k závěru, že v období 1945–1948 prošla snad po všech stránkách úspěšným vývojem: podařilo se jí navýšit a diverzifikovat členskou základnu, vybudovat velmi efektivní organizační aparát a nastavit spolupráci mezi oběma tak,

aby vedla k viditelným výsledkům činnosti strany navenek. To se až do února 1948 víceméně dařilo. Zároveň autor vymezuje trojí podobu strany na Plzeňsku: širokého spontánního hnutí obyvatelstva, regionálního mocenského kartelu úzké skupiny funkcionářů a byrokraticky řízeného nástroje státněsocialistické diktatury. A dochází k závěru, že poúnorovým vývojem byli vlastně podvedeni všichni, přirozená stranická dynamika byla podvázána a zbyla pouze stále se prohlubující pasivita a nezájem.

Publikace dále obsahuje všechny další obligátní části, které jsou na odbornou práci standardně kladeny, mj. seznam použitých archivních fondů (nejčastěji se nacházejících v péči Národního archivu, Státního oblastního archivu v Plzni a Archivu města Plzně), výběr použité literatury a tištěných pramenů, výhodou je i jmenný rejstřík.

Na recenzované publikaci oceňuji především úspěšné propojení množství prostudovaných primárních informačních zdrojů s existující odbornou literaturou, jejich kvalitní interpretaci a logické a objektivní začlenění výsledků výzkumu do časoprostorového rámce Plzeňska let 1945–1948. Dalšími významnými pozitivy práce jsou stylistická přívětivost a grafická komfortnost textu, které mají výrazný vliv na jeho čtivost. Šloufova publikace bude nesporně základním dílem západočeských a plzeňských poválečných dějin a svým zaměřením na dobu mezitotalitní představuje nesporně cenné svědectví i pro současnost. A třeba se k němu kromě odborníků dostane i mnohý laik, pro něhož bude textová kvalita jednou z motivací k jejímu přečtení. A možná nějaký vnímavý čtenář narazí i na místa, kdy se bude sám sebe ptát, zda se v knize popisují opravdu události staré více než 70 let... A nebo si i uvědomí, že technologie moci je stále stejná a vývoj dokáže být prapodivně zacyklený... I v tom nepochybně spočívá význam nejnovější publikace Jakuba Šloufa.

Šlouf, Jakub: Podvedená strana. Zrod masového komunistického hnutí na Plzeňsku, jeho disciplinace, centralizace a byrokratizace (1945–1948), Západočeská univerzita v Plzni. Plzeň 2016, 303 s.